

ПРИКЛАДНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ І КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

УДК 316.7

Микола Туленков

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОВЕДІНКА У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті в контексті соціологічного аналізу розглядаються соціально-культурні чинники формування та відтворення організаційної поведінки в рамках формальних соціальних утворень.

Ключові слова: організаційна поведінка, регуляція організаційної поведінки, організаційна культура.

Аннотація. В статье в контексте социологического анализа рассматриваются социально-культурные факторы формирования и воссоздания организационного поведения в рамках социальных образований.

Ключевые слова: организационное поведение, регулирование организационного поведения, организационная культура.

Summary. The article discloses social and cultural factors of development and demonstration of organizational behaviour within the formal social structures in the context of sociological analysis.

Key words: organizational behaviour, regulation of organizational behaviour, organizational culture.

Проблема організаційної поведінки розглядається головним чином в рамках концепції обмеженої раціональності Г. Саймона і стосується, зазвичай, специфіки професійних (або непрофесійних) організаційно-управлінських взаємодій індивідів і соціальних груп, включених у виробничий процес в рамках інституціоналізованих організаційних систем. Організаційна поведінка охоплює широке коло соціальних дій і взаємодій, інтегрованих у певних організаційних формах і пов'язаних із перетворенням наявних ресурсів (зокрема, й таких не відчутних, як власність, влада, статуси, ролі, престиж, компетенція тощо) з метою отримання прибутку або досягнення певного результату. Отже, організаційна поведінка є конкретною діяльністю з реалізації певних функцій, наприклад, максимізації вигоди (прибутку, доходу, результату), незалежно від того, в якій формі вона виявляється.

У цьому контексті про організаційну поведінку можна говорити лише тоді, коли розглядаються так звані інституціональні актори (суб'єкти), до яких належать фірми, підприємства, установи, асоціативні суб'єкти (акціонерні товариства, корпорації), а також індивідуальні суб'єкти (власники підприємств, наймані менеджери, працівники). З погляду

соціологічного підходу основними акторами організаційної поведінки є власники засобів виробництва, менеджери і працівники. Кожен з них демонструє специфічні поведінкові програми максимізації вигоди, які детермінуються їх статусами, ролями, повноваженнями та кореспондуються з основними моделями дистрибутивної поведінки — господарськими, агентськими (комісіональними) і функціональними.

Водночас організаційна поведінка в рамках соціологічного підходу може, на наш погляд, розглядатися в різних аспектах: як організаційна діяльність індивідуальних або колективних акторів (суб'єктів), які максимілизують свою виробничу функцію у рамках певної організаційної системи; як організаційна взаємодія керівників і підлеглих у рамках організаційної структури управління будь-якого рівня і будь-якої сфери соціальної діяльності; трудова поведінка індивідів, які реалізують конкретну трудову функцію на робочому місці в рамках певної організаційної ланки (одиниці); як система організаційних взаємодій власників і менеджерів в рамках будь-якої організаційно-виробничої системи; як система організаційних взаємодій роботодавців з найманими працівниками і т. ін.

Необхідно наголосити, що проблема організаційної (або адміністративної) поведінки стосується об'єднання (інтеграції) людських ресурсів у рамках різних організаційно-виробничих систем (фірм, підприємств, установ) і розглядається соціологією організацій. У цьому контексті організаційну поведінку можна також розглядати як поведінкові реакції особи (або групи людей) на організаційні вимоги і приписи, а головним чином на організаційно-управлінські дії. Останні слугують взаємному узгодженню інтересів працівників з інтересами організації, підвищенню задоволеності працівників від членства в організації, а також формуванню в них позитивної мотивації до праці та бажаних форм поведінки.

Аналіз також свідчить, що обґрунтування функціональної і бажаної поведінки індивідів і соціальних груп здійснюється різними методами: організаційно-нормативними (або адміністративними), економічними (прямими і непрямыми) і позаекономічними (або соціальними): підтримка престижу, задоволеності, статусу і т. ін. Натомість різні моделі організаційної поведінки обумовлено дією спеціальних інститутів — офіційних установ, які регулюють дії членів організації відповідно до її мети, розподілу праці (функціональними обов'язками), а також до заданого способу виконання професійних і виробничих завдань на робочих місцях. На цьому рівні здійснюються управлінські процеси планування організації, мотивації та контролю за оптимальним ходом виробничої (трудової) діяльності. У цьому контексті члени виробничих організацій відповідно до фіксованого статусу і техніко-організаційної спеціалізації реалізують набір функціональних обов'язків і прав у чітко окресленій системі спеціалізації та відповідальності.

Основною функцією регуляції організаційно-управлінських процесів в рамках соціально-виробничих утворень, як показує аналіз, є насамперед: формування та відтворення стійких і технологічно доцільних стереотипів трудової (функціональної) поведінки; забезпечення оптимальних організаційних умов для їх реалізації; підтримка на необхідному рівні цілісності структури взаємодії працівників у системі розподілу і кооперації праці з метою

реалізації цільової функції виробничої організації. Предметом регуляції організаційно-управлінських процесів є професійний статус і функціональна роль працівників. Сам процес соціальної регуляції менеджмент організаційних формувань розуміє як постійну підтримку організованості, готовності, дієздатності й мотивованості працівників до стійкого і доцільного застосування своїх професійних знань, умінь і навичок. Подібні форми соціальної регуляції трудової поведінки вводяться в дію системою вербальних, адміністративно-правових, економічних і соціально-психологічних методів, які спонукають (мотивують), стимулюють працівників до своєчасного і якісного виконання виробничих завдань, а також формують у них прийнятні зразки і стандарти трудової поведінки.

Водночас аналіз показує, що базовим елементом соціологічного аналізу організаційної поведінки є вивчення її соціально-культурних детермінант. Важливість визначення цих детермінант пояснюється тим, що цінності організаційної культури істотним чином впливають, по-перше, на спосіб соціальної інтеграції працівників, а по-друге, на міру відповідності їх інтересів інтересам організації і, зрештою, на механізми і способи участі членів організації в ухваленні важливих організаційних рішень. Можна також виокремити такі базові види організаційної культури (субкультури), як патерналістська, сімейно-кланова (або мережева), бюрократична, інноваційна і змішана (або мозаїчна).

Патерналістську організаційну культуру прийнято поділяти на директивну, авторитарну і кланову. У першому випадку система організаційної поведінки визначається державою (бюрократією), у другому — конкретно особою — лідером (керівником, менеджером), а в третьому випадку — кланом, під контролем якого знаходиться влада або власність організаційного утворення. Ухвалення рішень в організаціях з патерналістською культурою має, як правило, командно-директивний характер, а їх підготовка відбувається за умов строгої конфіденційності, не доступної для рядових членів. Для них ці процедури набувають міфотворчого характеру і зводяться головним чином до гасел і декларацій. Процедури ухвалення рішень

в організаціях цього виду завжди завершуються посиланням на абсолютний авторитет символічних або реальних носіїв влади.

Важливим компонентом поведінки людей в організаціях, у яких домінують роль належить патерналістській культурі, є панування принципу лояльності, який абсолютизується навіть у тому випадку, коли лідери (керівники) організації приймають помилкові рішення. Таким чином, принцип лояльності тут є вищим від принципу функціональної компетентності, оскільки він слугує надійним запобіжником відтворення авторитету носія владних повноважень (навіть за умов помилковості його рішень). Персонал організацій цього виду є лише ресурсом (або засобом) реалізації їх цільових настановлень, оскільки будь-яка ініціатива рядових виконавців допускається тут лише тоді, коли вона санкціонована згори.

Основою сімейно-кланової (або мережевої) організаційної культури є сімейно-споріднені зв'язки, які цементують організаційно-виробничу систему і утворюють її латентне "ядро". Найбільш масового характеру організаційні формування цього виду набувають, наприклад, в сімейному (малому і середньому бізнесі), а також у сільськогосподарському (фермерському) секторі економіки. Функціонування організаційної культури сімейно-кланового типу базується на принципах спадкоємності влади (у рамках сімейно-кланової структури) від покоління до покоління; сімейно-кланового патерналізму (що забезпечує опіку і соціальні переваги особам, які знаходяться усередині конкретної сімейно-кланової системи, що контролює активи організації); патріархальності (або старшинства) (встановлює верховенство влади в організації); сімейно-кланової монополізації влади в організації (яка делегується переважно за сімейно-клановою ознакою; переваги сімейно-кланових інтересів (що забезпечує їх пріоритет). В соціології організацій головна увага звертається на функціональні та формально-рольові особливості організаційної поведінки, а латентні структури, які домінують над формальними (тут: сімейно-кланові), часто ігноруються.

Бюрократична організаційна культура, як свідчить аналіз, припускає панування раціонально-технологічних принципів організацій-

ної поведінки індивідів і соціальних груп, які є типовими для сучасних організаційних утворень (особливо великих), але також слугують основою відтворення раціонального порядку організаційної поведінки, що базується на необхідному розподілі трудових і владних функцій. До механізмів функціонування бюрократичних організаційних культур, на яких ґрунтується організаційна поведінка, належать такі: 1) *формалізації і стандартизації поведінки*, які забезпечують безумовне наслідування конкретної системи норм і правил поведінки членами організації, а також зведення різноманітних моделей соціальної поведінки до мінімуму стандартних процедур, у рамках яких ці моделі спрощуються і впорядковуються; 2) *регламентації, субординації та ієрархічності поведінки*, які сприяють, по-перше, певному порядку і послідовності процедур ділового спілкування; по-друге, забезпечують відносно жорстку послідовність процедур власне самої організаційно-управлінської поведінки, а по-третє, відтворюють певний алгоритм трансляції влади "згори до низу" і відповідну йому систему підпорядкування. З огляду на це, можна визначити кілька основних принципів організаційної поведінки, на підставі яких функціонують сучасні бюрократичні організаційні структури управління. Це насамперед принципи: *безособовості, мінімізації особової активності; безумовного панування організаційної системи над її елементами; панування формальної норми над особистістю; обмеженої компетентності* (тобто вузької спеціалізації); *ротації персоналу; делегування повноважень і одноканальності влади*.

Слід також зазначити, що, за всієї позитивної раціональності й технологічності бюрократичних організацій, вони мають дуже істотні недоліки. По-перше, вони незадовільно адаптуються до перманентних змін зовнішнього середовища. По-друге, в них часто порушується чи сповільнюється зворотний зв'язок у системі проходження управлінської інформації. По-третє, професійна активність членів організації вітається тільки у межах заданого статусно-рольового репертуару, що призводить до серйозних дисфункцій в організаційних системах цього типу, особливо в період виникнення екстремальних ситуацій, оскільки

вони є занадто консервативними, громіздкими і погано “переналаджуються”.

Інноваційна організаційна культура (і ті організаційні системи, що формуються на її основі) локалізується, як правило, в рамках венчурного бізнесу, а також у наукових і технологічних осередках. Тут домінує пріоритет компетентності над іншими принципами формування організаційної поведінки. Отже, механізм розподілу функцій і владних повноважень базується в організаційних системах цього типу передусім на об’єктивній оцінці професійних можливостей членів цих утворень. Способи організаційної поведінки тут орієнтовані не на захист статусу чи інших соціальних атрибутів, а на мету (або завдання) організації і засоби її (або їх) досягнення. Організація як засіб досягнення професійної мети не домінує над її елементом (або особистістю) працівника, оскільки тут відбувається природна інверсія у формальній взаємодії “організація — особистість”.

Особистий професійний інтерес за інноваційного типу культури домінує над формальною структурою організації, яка швидко перебудовується відповідно до зміни професійних або цільових пріоритетів. У певному сенсі образно можна сказати, що за цих умов організація є “меншою” за особистість, яка є не тільки базовим компонентом таких організаційних структур управління, а й активно переналаджує їх до відповідних інноваційних завдань.

Зазначене дає підстави сформулювати ряд принципів, на базі яких не тільки формується організаційна поведінка, а й структуруються інноваційні організації в цілому. Серед них можна виокремити такі принципи, як: *професійного суверенітету*, що визначає формальний статус людини в організації, який визначається передусім її компетентністю; *конкуренції*,

відповідно до якого будь-який член організації має право на обстоювання своєї професійної позиції і критику інших точок зору в рамках вільного обміну думками у відкритій дискусії; *безумовного пріоритету компетентності над статусом*, тобто компетентність будь-якого члена організації є базовим чинником соціальної стратифікації останньої; *підпорядкування нижчих східців компетентності вищим*, тобто йдеться про те, що професіонал завжди має слухність, за умови, якщо його компетентність доведена беззаперечними реальними результатами; *результативності*, згідно з яким оцінка членів організації, їх статус і влада перебувають у прямій залежності від результативності їх діяльності; *свободи професійного ризику*, відповідно до якого чим вищий рівень компетентності, тим складніший клас вирішуваних професійних завдань. Тому право професійного ризику (за безумовної особистої відповідальності за кінцевий результат) є гарантією того, що будуть вирішуватися дійсно інноваційні завдання, які не мають аналога. У інших випадках професійна поведінка членів організації буде орієнтована на мінімізацію ризику з метою страхування від невдач і уникнення відповідних санкцій.

Змішана (або мозаїчна) організаційна культура являє собою симбіоз організаційних культур, які, по-перше, можуть домінувати в окремих ланках організаційних систем управління; по-друге, “перемішатися” усередині організації відповідно до мобільності управлінського персоналу; по-третє, різко змінювати свою організаційну структуру при зміні вищого менеджменту або власників, а по-четверте, можуть також модифікуватися за умов масової зміни рядового персоналу організаційних формувань змішаного типу.

Література:

2. Антонов В. С. Человек в зеркале экономической теории (очерк истории западной экономической мысли) / В. С. Антонов. – М. : Экономика, 1993.
2. Ньюстром Дж. В. Организационное поведение. Поведение человека на рабочем месте / Дж. В. Ньюстром, К. Дэвис. – СПб. : Питер, 2000.
3. Организационное поведение: учеб. пособие / [Н. И. Архипова, В. В. Кульба, С. А. Косяченко и др.]; под ред. Н. И. Архиповой. – М. : Приор, 1998.
4. Пригожин А. И. Методы развития организации / А. И. Пригожин. – М. : МЦФЭР, 2003.
5. Туленков М. В. Теоретико-методологичні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні : моногр. / М. В. Туленков. – К. : Каравела, 2009.
6. Щербина В. В. Социология организаций : слов. / В. В. Щербина. – М. : ИНФРА-М, 2000.